

Joanna Pułkownik*

**EUROREGION PRO EUROPA VIADRINA
JAKO PRZYKŁAD WSPÓLPRACY TRANSGRANICZNEJ**

Wstęp

Współpraca euroregionalna jest ważnym instrumentem tworzenia w Europie nowych stosunków międzypaństwowych i międzyregionalnych.

Celem opracowania jest próba ściślejszego określenia charakteru i form współpracy euroregionalnej na pograniczu polsko-niemieckim, z uwzględnieniem instytucjonalnych i funkcjonalnych aspektów tej współpracy na przykładzie Euroregionu Pro Europa Viadrina.

W szczególności zaś autorka charakteryzuje badany Euroregion pod względem społeczno-ekonomicznym i demograficznym oraz analizuje i ocenia sytuację w zakresie zatrudnienia, bezrobocia, produkcji oraz wymiany transgranicznej.

1. Pojęcie euroregionu, jego typy i rodzaje w Polsce oraz ich charakterystyka

Euroregion¹ jest to obszar formalnej współpracy transgranicznej, powstający w wyniku porozumień między jednostkami samorządu terytorialnego reprezentującymi regiony sąsiadujących za sobą państw. Euroregiony są podmiotami prawnymi, które stawiają przed sobą cele i posiadają rozległe możliwości działania.

Podstawę nowej infrastruktury prawnej stosunków dwustronnych stanowią umowy wielostronne (międzynarodowe), w których jedną

* Autorka przygotowuje rozprawę doktorską w Katedrze Makroekonomii i Badań nad Gospodarką Narodową pod kierunkiem prof. dra hab. Wacława Jarmołowicza.

¹ Nazwa „euroregion” pochodzi od najstarszej inicjatywy współpracy transgranicznej „EUREGIO”, powstałej w 1958r. na pograniczu holendersko-niemieckim w rejonie miast Enschede i Gronau. Od tego czasu termin ten jest powszechnie stosowany, mimo, iż nie figuruje ani w oficjalnych dokumentach o wymianie transgranicznej między państwami, jak też w ramach Unii Europejskiej.

z najważniejszych zasad jest nawiązywanie i rozwój różnych form współpracy transgranicznej.

Szczególne znaczenie dla współpracy transgranicznej w polskich regionach przygranicznych mają umowy sporządzane i uchwalane przez instytucje międzynarodowe, a zwłaszcza przez Radę Europy czy Stowarzyszenia Europejskich Regionów Granicznych (SERG)². Do aktów prawnych, regulujących funkcjonowanie euroregionów należą:

- Europejska Konwencja Ramowa o współpracy transgranicznej między wspólnotami i władzami terytorialnymi³;
- Europejska Karta Regionów Granicznych i Transgranicznych⁴;
- Europejska Karta Samorządu Terytorialnego⁵;
- Europejska Karta Samorządu Regionalnego⁶;
- Traktaty o ustanowieniu Unii Europejskiej;
- umowy międzypaństwowe, które określają szczegółowe ramy prawne współpracy transgranicznej.

Współpraca transgraniczna pomaga łagodzić niekorzystne skutki istnienia granic, a także przewyższać skutki położenia terenów przygranicznych na narodowych obrzeżach oraz służy poprawie warunków życiowych zamieszkującej tam ludności.

Szczególną formą tej współpracy jest współpraca euroregionalna. Wyróżnia się ona najwyższym stopniem instytucjonalizacji struktur współdziałania ponadgranicznego, w której biorą udział społeczności lokalne i regionalne.

Do podstawowych celów, które powinny spełniać euroregiony należą m.in.:

- podnoszenie poziomu życia mieszkańców, a w szczególności przez wspieranie inwestycji i programów gospodarczych,

² W celu zwiększenia swojej roli we współpracy europejskiej regiony utworzyły międzynarodową organizację pozarządową - Stowarzyszenie Europejskich Regionów Granicznych (SERG).

³ Sporządzona w Madrycie w dniu 21 maja 1980r. (DzU z 1993 r. nr 61 poz.287), zwana Konwencją Madrycką

⁴ Uchwalona została po raz pierwszy w dniu 20 listopada 1981 r. w EUREGIO na pograniczu Niemiec i Holandii, a następnie zmieniona i sporządzona w Szczecinie w dniu 1 grudnia 1995 r.

⁵ Sporządzona w Strasburgu w dniu 15 października 1985 r.

⁶ Została przyjęta przez IV sesję Kongresu Władz Lokalnych i Regionalnych, która odbyła się w dniach 3-5 czerwca 1997 r. w Strasburgu.

- szkoleń zawodowych i programów zmierzających do likwidacji bezrobocia;
- współpraca i wymiana grup społecznych, naukowych, zawodowych, kulturalnych i środowisk młodzieżowych;
 - formułowanie zasad budowy podstaw wzajemnego zaufania i współpracy między instytucjami europejskimi oraz ich efektywności;
 - rozwijanie kontaktów między mieszkańcami obszarów przygranicznych oraz instytucjami i firmami;
 - wzajemna pomoc na wypadek katastrof i klęsk żywiołowych oraz w innych dziedzinach wspólnego zainteresowania;
 - współpraca w zakresie szkolnictwa, kształcenia zawodowego i badań naukowych oraz publicznej opieki zdrowotnej (np. wykorzystania szpitali położonych na jednym z obszarów przez mieszkańców drugiego obszaru);
 - wspólne przedsięwzięcia w dziedzinie kultury, rekreacji i sportu (teatry, orkiestry, obiekty sportowe, domy i ośrodki wypoczynkowe, schroniska młodzieżowe itd.);
 - utrzymanie oraz poprawa stanu środowiska naturalnego, rozwój gospodarki rolnej i leśnej;
 - budowanie i dostosowywanie infrastruktury do potrzeb ruchu granicznego;
 - rozwój współpracy gospodarczej i transferu technologii;
 - współpraca w zakresie planowania przestrzennego.

Cele i sposoby ich realizacji określone są w umowach o utworzeniu i statutach euroregionów.

Możemy rozróżnić dwa typy euroregionów, w zależności od genezy i modelu członkostwa:

- a) Samorządowo-lokalne, które powstają poprzez instytucjonalizację już istniejącej współpracy transgranicznej i są efektem inicjatywy oddolnej. Warunkiem uzyskania członkostwa w strukturach tego typu euroregionu jest wstąpienie do stowarzyszeń lokalnych jednostek samorządowych po obu stronach granicy. Ten typ euroregionów występuje głównie na zachodniej i południowej granicy Polski.
- b) Administracyjno-rządowe, przy tworzeniu których impuls pochodzi od administracji rządowej szczebla regionalnego, a nawet centralnego. Przyjmowanie członków odbywa się tu bez

pośrednio przez struktury euroregionu i jest to typ charakterystyczny dla współpracy ponadgranicznej na granicy północnej i wschodniej.

Finansowanie współpracy euroregionalnej określone jest w statutach euroregionów. Członkowie euroregionu mają obowiązek współdziałania w finansowaniu jego działalności w uzgodnionej wysokości i formie. Środki na finansowanie pochodzą z takich źródeł, jak:

- składki członkowskie płacone przez uczestników porozumienia euroregionalnego, składki członków wspierających, dary itp.;
- subwencje jednostek administracyjnych wyższego szczebla, w tym środki regionalne i centralne (np. przy opłacaniu składek członkowskich w SERG);
- środki programów pomocowych Unii Europejskiej;
- inne źródła finansowania.

Komisja Wspólnot i Komisja Europejska udziela pomocy finansowej regionom przygranicznym w ramach specjalnego programu INTERREG. W 1994r. powołano Komitet Regionów jako organ doradczy Rady Europy i Komisji Europejskiej, a jednocześnie jako przedstawicielstwo organów lokalnych i regionalnych z państw członkowskich Unii Europejskiej.

Na powstawanie euroregionów znaczny wpływ mają czynniki historyczne, polityczne, gospodarcze i socjologiczne. Powoduje to, że euroregiony spełniają ważną rolę w procesach integracji europejskiej.

W latach 90-tych w Polsce nastąpił wzrost zainteresowania tą formą współpracy i obecnie działa tu 16 euroregionów⁷.

Pierwszym euroregionem, jaki powstał w Polsce, był Euroregion Neisse-Nisa-Nysa. Został utworzony 21 grudnia 1991r. na pograniczu polsko-czesko-niemieckim. Najmłodszym euroregionem jest Euroregion Łyna-Ława, który został utworzony 4 września 2003r. na pograniczu polsko-rosyjskim.

Euroregion Pro Europa Viadrina, Sprewa-Nysa-Bóbr, Glacensis, Pradziad, Śląsk Cieszyński, Silesia, Puszcza Białowieska, Łyna-Ława i Tatry należą do euroregionów, które prowadzą współpracę dwustronną. Trójstronny charakter ma współpraca w Euroregionie Pomerania, Neisse-

⁷ *Euroregiony na granicach Polski 2007*, Urząd Statystyczny we Wrocławiu, Wrocław 2007, s. 20.

Nisa-Nysa, Beskidy, Bug i Niemen. Natomiast w ramach Euroregionu Bałtyk i Karpackiego współpracuje 5 krajów.

W tabeli 1 przedstawione zostały wybrane dane porównawcze o euroregionach w Polsce w 2006r.

Tabela 1. Euroregiony w Polsce – charakterystyka ogólna (wg stanu 31.12.2006r.)

Nazwa	Data powstania	Obszar w tys. km ²	Ludność w tys.	Zakres terytorialny
na granicy zachodniej:				
Pomerania ⁸	15.12.1995	36,0	2.638,5	<u>Polska</u> : zachodnia część województwa zachodniopomorskiego, gmina Miastko (pomorskie) i gmina Zbąszyń (wielkopolskie); <u>Niemcy</u> : powiat Uckermark, Barnim, Rügen, Nordvorpommern, Ostvorpommern i Uecker-Randow oraz miasto Stralsund i Greifswald; <u>Szwecja</u> : gminy regionu Skania.
Neisse-Nisa-Nysa ⁹	21.12.1991	12,8	1.660,8	<u>Polska</u> : Sudety Zachodnie i powiat żarski. <u>Czechy</u> : Sudety Zachodnie oraz region Usti; <u>Niemcy</u> : na północ od Gór Łużyckich i Podgórze Łużyckiego oraz Łużyce Dolne.
Pro Europa Viadrina ¹⁰	21.12.1993	10,3	818,6	<u>Polska</u> : północna część województwa lubuskiego; <u>Niemcy</u> : powiat Märkisch-Oderland, powiat Oder-Spree, Frankfurt nad Odrą.
Sprewa-Nysa-Bóbr ¹¹	21.09.1993	10,8	922,1	<u>Polska</u> : południowa część województwa lubuskiego. <u>Niemcy</u> : powiat Spree-Neiße.
na granicy południowej				

⁸ Polsko-niemiecka umowa o utworzeniu Euroregionu Pomerania podpisana w Szczecinie w dniu 15 grudnia 1995 r.

⁹ Ramowe porozumienie Euroregionu Neisse-Nisa-Nysa zawarte w dniu 21 grudnia 1991 r. w Zittau.

¹⁰ Umowa z dnia 21 grudnia 1993 r. o utworzeniu Euroregionu Pro Europa Viadrina pomiędzy Stowarzyszeniem Gmin Lubuskich i Związkiem Gmin Gorzowskich ze strony polskiej oraz Stowarzyszeniem Środkowa Odra ze strony niemieckiej podpisana w Rogach k/Gorzowa.

¹¹ Umowa o utworzeniu Euroregionu Sprewa-Nysa-Bóbr zawarta między Stowarzyszeniem Gmin Rzeczypospolitej Polskiej „Euroregion Sprewa-Nysa-Bóbr” a Stowarzyszeniem „Euroregion Sprewa-Nysa-Bóbr” podpisana w Gubinie dnia 21 września 1993 r.

Glacensis ¹²	05.12.1996	5,1	796,3	<u>Polska</u> : gminy z powiatów: dzierzoniowskiego, kłodzkiego, wałbrzyskiego i ząbkowickiego. <u>Czechy</u> : gminy z powiatów (okresów): Hradec Králové, Trutnov, Rychnov n. Kněžnou, Náchod, Usti n. Orlici, Pardubice, Svitavy, Šumperk, Semily i Jeseník.
-------------------------	------------	-----	-------	--

cd. tabeli 1

Pradziad ¹³	02.07.1997	6,1	759,8	<u>Polska</u> : gminy i powiaty województwa opolskiego; <u>Czechy</u> : miasta i gminy z powiatu Jeseník i Bruntal
Tatry ¹⁴	26.08.1994	6,3	817,4	<u>Polska</u> : gminy i powiaty z województwa małopolskiego <u>Słowacja</u> : powiat Liptowski Mikulasz, Poprad, Kežmarok, Spiska Nova Ves, TvrDOSin, Dolny Kubin, Namestovo i Stara Lubowla.
Karpacki ¹⁵	14.02.1993	74,5	8.201,4	<u>Polska</u> : gminy z województwa małopolskiego i podkarpackiego. <u>Rumunia</u> : okręg Bihor, Sălaj, Satu Mare, Maramureș, Botoșani. <u>Słowacja</u> : kraj koszycki i preszowski. <u>Ukraina</u> : obwód lwowski, zakarpacki, iwanofrankowski i czerniowiecki. <u>Węgry</u> : okręgi północno-wschodniej części kraju (Borsod-Abaúj-Zemplén, Hajdú-Bihar, Heves, Jász-Nagykun-Szolnok, Szabolcs-Szatmár-Bereg).
Śląsk Cieszyński ¹⁶	22.04.1998	1,7	656,7	<u>Polska</u> : południowo-zachodnia część województwa śląskiego <u>Czechy</u> : powiat Karvina i Frydek-Místek

¹² Umowa o utworzeniu polsko-czeskiego Euroregionu pogranicza Czech, Moraw i Ziemi Kłodzkiej – „Euroregion Glacensis” zawarta w dniu 5 grudnia 1996r. w Hradec Kralowe pomiędzy Stowarzyszeniem Gmin Polskich Euroregionu Glacensis z siedzibą w Kłodzku, a Regionalnym Stowarzyszeniem Euroregionu pogranicza Czech, Moraw i Ziemi Kłodzkiej – Euroregion Glacensis z siedzibą w Rychnowie n. Kn.

¹³ Umowa ramowa o utworzeniu czesko-polskiego Euroregionu o nazwie „Pradziad” podpisana w dniu 2 lipca 1997 r. w Jeseník.

¹⁴ Porozumienie między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Republiki Słowackiej o współpracy transgranicznej sporządzone w Warszawie dnia 18 sierpnia 1994 r.

¹⁵ Porozumienie o utworzeniu Związku Międzyregionalnego Euroregion Karpacki podpisane w dniu 14 lutego 1993 r. w Debreczynie przez przedstawicieli władz regionalnych przygranicznych obszarów Polski, Słowacji, Węgier i Ukrainy.

¹⁶ Umowa pomiędzy Regionalnym Sdruženim pro česko-polskou spolupráci Těšinského Slezska, w skład którego wchodzi Sdružení obci Jablunkovska, Svaz obci okresu Karviná a Regionalni radá rozvoje a spolupráce se sídlem v Třinci reprezentującego stronę czeską a Stowarzyszeniem Rozwoju i Współpracy Regionalnej „Olza” reprezentującego stronę polską podpisana w dniu 22 kwietnia 1998 r.

Silesia ¹⁷	20.09.1998	2,6	513,1	<u>Polska</u> : gminy województw opolskiego i śląskiego <u>Czechy</u> : okres Opawa, Bruntal, Novy Jicin
Beskidy ¹⁸	09.06.2000	3,4	768,6	<u>Polska</u> : gminy z powiatu bielskiego, żywieckiego, suskiego, oświęcimskiego, myślenickiego <u>Czechy</u> : gminy z powiatu Karvina i Frydek-Místek <u>Słowacja</u> : gmin z powiatu Cadca, Bytca, Žylina, Kysucke Nove Mesto, Dolny Kubin i Namestovo

¹⁷ Umowa o współpracy pod nazwą „Euroregion Silesia” zawarta w dniu 20 września 1998 r. w Opawie pomiędzy stroną polską reprezentowaną przez Stowarzyszenie Gmin Dorzecza Górnej Odry z siedzibą w Raciborzu, oraz stroną czeską, którą reprezentuje Regionalne Stowarzyszenie Współpracy Czesko-Polskiej Śląska Opawskiego z siedzibą w Opawie.

¹⁸ Umowa trójstronna o polsko-czesko-słowackiej wspólnocie pod nazwą Euroregion „Beskidy” podpisana we Fraku-Mistku w dniu 9 czerwca 2000 r.

cd. tabeli 1

na granicy wschodniej				
Bug ¹⁹	29.09.1995	80,9	4.853,6	<u>Polska</u> : województwo lubelskie; <u>Białoruś</u> : obwód brzeski <u>Ukraina</u> : obwód wołyński oraz rejon Sokal i Żółkiew
Niemen ²⁰	06.06.1997	polska strona: 10,8	polska strona: 905,2	<u>Polska</u> : gminy i powiaty województwa podlaskiego i warmińsko-mazurskiego; <u>Białoruś</u> : obwód grodzieński <u>Litwa</u> : samorządów z województwa alytuskiego, mariampolskiego i wileńskiego; <u>Federacja Rosyjska</u> : rejon Czerniachowsk, Oziersk, Niestierow, Gusiew i Krasnoznamensk
Puszcza Białowieńska ²¹	25.05.2002	5,3	120,6	<u>Polska</u> : południowo-wschodnia część województwa podlaskiego oraz 2 gminy powiatu bielskiego <u>Białoruś</u> : zachodnia część (rejon pużański, kamieniecki i wisłocki)
na granicy północnej				
Bałtyk ²²	22.02.1998	101,0	5.942,0	<u>Polska</u> : gminy województwa pomorskiego i warmińsko-mazurskiego; <u>Federacja Rosyjska</u> : Obwód Kaliningradzki <u>Litwa</u> : Kłajpeda i region kłajpedzki <u>Szwecja</u> : okręg Blekinge, Kalmar i Kronoberg <u>Dania</u> : wyspa Bornholm
Łyna-Ława ²³	04.09.2003	polska strona 10,3	polska strona 447,6	<u>Polska</u> : powiaty województwa warmińsko-mazurskiego (bartoszycki, elbląski, giżycki, gołdapski, kętrzyński, lidzbarski, olsztyński i węgorzewski) <u>Federacja Rosyjska</u> : rejony obwodu kaliningradzkiego (Bagriatonowsk, Prawdinsk, Oziersk, Gusiew)

Źródło: opracowanie własne na podstawie umów o utworzeniu Euroregionów oraz *Euroregiony na granicach Polski 2007*, Urząd Statystyczny we Wrocławiu, Wrocław 2007.

Przez kilkanaście lat istnienia euroregionów można zauważyć zarówno pozytywne, jak i negatywne aspekty ich funkcjonowania. Do pozytywnych aspektów należą²⁴:

- a) udane poszukiwanie, nawiązywanie i pielęgnowanie kontaktów;
- b) gotowość i kwalifikacje do współpracy transgranicznej;

¹⁹ Porozumienie o utworzeniu związku transgranicznego „Euroregion Bug” podpisane w Łucku w dniu 29 września 1995r.

²⁰ Porozumienie o utworzeniu Związku Transgranicznego „Euroregion Niemen” podpisane 6 czerwca 1997r. w Augustowie

²¹ Umowa o utworzeniu międzynarodowego zrzeszenia społeczności lokalnej pod nazwą „Euroregion Puszcza Białowieńska” zawarta dnia 25 maja 2002r. w Hajnówce

²² Porozumienie o utworzeniu Euroregionu Bałtyk w dniu 22 lutego 1998r.

²³ Zebranie założycielskie odbyło się w dniu 14 marca 2003r., a rejestracja Euroregionu w sądzie rejonowym nastąpiła w dniu 4 września 2003r.

²⁴ Por. Jurczek P., Euroregionen an der Grenze zu Polen und Tschechien, Kommunal- und regionalwissenschaftliche Arbeiten online (KrAo), Nr. 5, Technische Universität Chemnitz, Sozial- und Wirtschaftsgeographie, Chemnitz 2002, s.3-10

- c) ponadprzeciętne zaangażowanie decydentów w osiągnięciu wspólnych celów;
- d) wspólne reprezentowanie na płaszczyźnie narodowej względnie międzynarodowej;
- e) konkretna realizacja środków dla dobra mieszkańców euroregionu;
- f) przeważnie udana współpraca w różnych dziedzinach np. leśnictwa, turystyki, szkolnictwa (również wyższego), ochrony środowiska, sportu i kultury;
- g) kooperatywny euroregionalny marketing i zarządzanie;
- h) wzmacnianie ducha przynależności wśród ludności zamieszkującej euroregion;

Jednakże, jak wspomniano powyżej, współpraca transgraniczna natrafiała również na różnego rodzaju problemy:

- a) problemy natury organizacyjnej:
 - skomplikowane procedury składania i sprawdzania wniosków o środki wspierające, wydawania pozwoleń, względnie odrzucania wniosków;
 - wysokie nakłady na biurokrację;
 - równoległe działające programy wspierające Interreg (po niemieckiej stronie) i Phare (po polskiej stronie) nie są ze sobą kompatybilne;
- b) problemy natury gospodarczej;
- c) problemy natury politycznej.

2. Euroregion Pro Europa Viadrina – położenie i charakterystyka społeczno-ekonomiczna

W październiku 1993r. została wypracowana koncepcja rozwoju i działania dla Euroregionu Pro Europa Viadrina, która stała się podstawą do stworzenia Euroregionu oraz wykorzystania europejskich środków pomocowych z programów Interreg IIIA²⁵ i Phare CBC²⁶.

²⁵ Interreg IIIA jest to jedna z Inicjatyw Wspólnotowych, która obejmowała współpracę przygraniczną, ponadnarodową i międzyregionalną, służącą wzmocnieniu harmonijnego rozwoju całej wspólnoty. Miała pomóc w likwidacji przeszkód w rozwoju i integracji terytorium europejskiego, spowodowanych istnieniem granic państwowych. Umożliwiała wspieranie tzw. mikroprojektów i zastąpił on Fundusz Małych Projektów Phare CBC.

W następstwie, w dniu 21 grudnia 1993r. została podpisana umowa o utworzeniu Euroregionu Pro Europa Viadrina²⁷.

Obecnie koncepcja ta została rozwinięta w postaci tzw. „Viadriny 2007” i służy za podstawę wykorzystania europejskich środków wsparcia w ramach planowanych programów Celu 3 „Europejska Współpraca Terytorialna”²⁸ dla obu stron (tj. polskiej i niemieckiej) od roku 2007.

Po stronie polskiej Euroregion obejmuje 28 gmin województwa lubuskiego (w tym 2 gminy miejskie, 13 gmin miejsko-wiejskich i 13 gmin wiejskich), natomiast po stronie niemieckiej obejmuje powiaty ziemskie Märkisch Oderland, Oder-Spree i powiat grodzki Frankfurt nad Odrą.

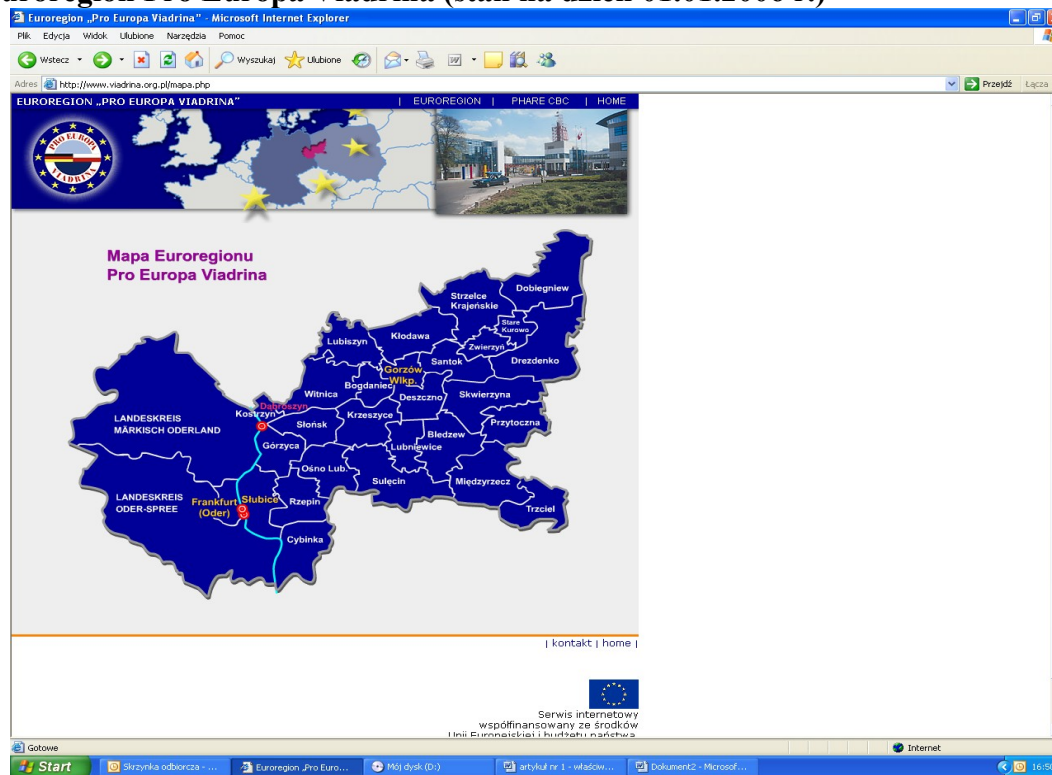
Powierzchnia Euroregionu po polskiej stronie wynosi 5.737 km² (co stanowi ok.1,8% powierzchni Polski), a po stronie niemieckiej wynosi 4.518 km² (co stanowi 15,5% powierzchni kraju związkowego Brandenburgia i 1,26% powierzchni całych Niemiec).

²⁶ Phare CBC – program współpracy przygranicznej, powstał z inicjatywy Parlamentu Europejskiego. Jego celem ogólnym była promocja działań na rzecz rozwoju współpracy pomiędzy społecznościami po obu stronach granicy, jak również przezwyciężenie urazów pochodzących z przeszłości, uświadamianie mieszkańcom regionów przygranicznych możliwości wspólnych działań w różnych dziedzinach.

²⁷ Umowa została zawarta pomiędzy trzema stowarzyszeniami: Stowarzyszeniem Gmin Lubuskich i Związkiem Gmin Gorzowskich ze strony polskiej oraz Stowarzyszeniem Środkowej Odry ze strony niemieckiej.

²⁸ CEL 3 – celem jest rozwój transgranicznych działań o wymiarze gospodarczym, społecznym i środowiskowym poprzez realizację wspólnych strategii na rzecz trwałego rozwoju terytorialnego.

Rysunek 1. Euroregion Pro Europa Viadrina (stan na dzień 01.01.2006 r.)

Źródło: *Koncepcja Rozwoju i Działania „Viadrina 2007”*, wersja z dnia 27.06.2006.

Tabela 2. Powierzchnia i ludność w polskiej części Euroregionu Pro Europa Viadrina

Wyszczególnienie	Ilość gmin	Powierzchnia (w km ²)	Ludność (w tys.)
1993	18	3 257	273,0
1999	30	6 252	407,7
2004	29	6 057	395,1
2005*	28	5 737	368,8

Źródło: *Współpraca euroregionalna w latach 1994-2004*, Urząd Statystyczny w Zielonej Górze, Zielona Góra 2005; *obliczenia własne na podstawie *Województwo Lubuskie 2006 – podregiony, powiaty, gminy*, op.cit., s. 81-83.

Ludność zamieszkująca Euroregion po polskiej stronie stanowi 36,54% ogólnej liczby mieszkańców województwa lubuskiego i ok.1% ogółu ludności Polski, a po stronie niemieckiej 17,45% ogólnej liczby mieszkańców Brandenburgii i 0,54% ludności Niemiec.

Tabela 3. Powierzchnia i ludność (stan na dzień 31.12.2005 r.)

Wyszczególnienie	Powierzchnia w km ²	Ludność	Gęstość zaludnienia
Po stronie niemieckiej:	4 518	446 598	99
z tego:			
Powiat Märkisch–Oderland	2 128	192 122	90
Powiat Oder-Spree	2 242	190 728	85
Frankfurt nad Odrą	148	63 748	431
Po stronie polskiej:	5 737	368 806	64
z tego:			
Gorzów Wlkp.	86	125 416	1 458
gmina Międzyrzecz	315	24 796	79
gmina Słubice	185	19 772	107
Kostrzyn nad Odrą	46	17 713	385
Ogółem	10 255	815 404	80

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Województwo Lubuskie 2006 – podregiony, powiaty, gminy*, op.cit., s. 81-83 i Rocznika Statystycznego Brandenburgii 2006.

Po polskiej stronie Euroregionu odnotowano w 2005r. dodatni przyrost naturalny, natomiast w niemieckiej części przyrost naturalny był ujemny.

Tabela 4. Urodzenia i zgony w Euroregionie Pro Europa Viadrina w 2005 r.

Wyszczególnienie	Po stronie niemieckiej	Po strona polskiej
Urodzenia, w tym:	3 768	3 822
płci męskiej		1 978
płci żeńskiej		1 844
Zgony, w tym:	4 451	3 329
mężczyźni		1 800
kobiety		1 529

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Województwo Lubuskie 2006 – podregiony, powiaty, gminy*, op.cit., s. 98-100 i Rocznika Statystycznego Brandenburgii.

Zarówno po stronie polskiej, jak i niemieckiej odnotowano w 2005 roku ujemne saldo migracji.

Tabela 5. Migracje ludności w Euroregionie Pro Europa Viadrina w 2005 r.

Wyszczególnienie	Po stronie niemieckiej	Po stronie polskiej
Napływ ludności, w tym:	11 615	4 908
Mężczyźni		2 314
Kobiety		2 594
Odływ ludności, w tym:	12 615	4 932
mężczyźni		2 364
Kobiety		2 568

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Województwo Lubuskie 2006 – podregiony, powiaty, gminy*, op.cit., s. 98-100 i Rocznika Statystycznego Brandenburgii.

Położenie Euroregionu Pro Europa Viadrina (w centrum Europy) sprawia, że pełni on ważną rolę komunikacyjną.

Dzięki temu, że w Euroregionie istnieje funkcjonalny system transportowy, obszar ten jest połączony z ponadregionalnymi szlakami komunikacyjnymi. Umożliwia to wymianę towarów i usług w obrębie Euroregionu i poza nim. Przez obszar Euroregionu przebiega droga międzynarodowa nr 2 (E30) Berlin – Świecko – Warszawa, a także inne drogi, które stanowią połączenie z zachodnimi sąsiadami oraz droga krajowa nr 3 łącząca Szczecin i Zieloną Górę. Planowane jest wybudowanie autostrady A2, przebiegającej m.in. przez Świecko i Rzepin. Jakość dróg (zwłaszcza lokalnych) jest niska i bardzo niewielki jest udział dróg dwujezdniowych.

Po stronie niemieckiej najważniejszym szlakiem komunikacyjnym jest autostrada A12 z Berlina do Frankfurtu nad Odrą. Oprócz tego oś wschód – zachód uzupełniają drogi federalne B1, B5 i B158, a z północy na południe prowadzi droga B112. Stan dróg w Niemczech jest zdecydowanie lepszy i większy jest odsetek dróg dwujezdniowych (w tym autostrad).

Na terenie Euroregionu znajdują się trzy drogowe przejścia graniczne (Kostrzyn – Kietz, Frankfurt (Oder) – Słubice, Frankfurt (Oder) – Świecko) i dwa przejścia kolejowe (Kostrzyn i Kunowice).

Niedocenianym, ale bardzo ważnym szlakiem komunikacyjnym są drogi wodne.

3. Zatrudnienie i bezrobocie w Euroregionie Pro Europa Viadrina

Mimo, iż nie jest możliwe bezpośrednie porównanie danych dotyczących strony polskiej Euroregionu z danymi dotyczącymi strony niemieckiej z uwagi na różnice w klasyfikacji gałęzi gospodarki, to jednak można dokonać ich porównania w sposób bardziej pośredni.

I tak, w roku 2005 zatrudnionych, podlegających obowiązkowi ubezpieczenia społecznego, po polskiej stronie było 77.142 osoby²⁹, co stanowiło 31,3%³⁰ ludności w wieku produkcyjnym. Z ogólnej liczby pracujących 40% zatrudnionych było w sektorze publicznym, a 60% w sektorze prywatnym. 2,8% zatrudnionych było w rolnictwie, 39,2% w przemyśle i budownictwie, 58% w usługach. Niewiele ponad połowę zatrudnionych stanowią kobiety (50,65%)³¹.

W niemieckiej części Euroregionu (Okręg Agencji Pracy we Frankfurcie nad Odrą) liczba zatrudnionych podlegających obowiązkowi ubezpieczenia społecznego wynosiła w dniu 30.06.2006r. łącznie 115.813 osób, w tym 58.216 kobiet i 57.597 mężczyzn³². Przede wszystkim w budownictwie, transporcie i sektorze łączności oraz w przemyśle przetwórczym liczba zatrudnionych podlegających obowiązkowi ubezpieczenia społecznego zmniejszyła się znacznie, podczas gdy w handlu

²⁹ *Województwo Lubuskie 2006 – podregiony, powiaty, gminy*, Urząd Statystyczny w Zielonej Górze, Zielona Góra 2006, s. 110-112.

³⁰ Obliczenia własne na podstawie *Województwo Lubuskie 2006 – podregiony, powiaty, gminy*, op.cit., s. 92-94 i s. 110-112.

³¹ *Ibidem*.

³² <http://www.statistik.brandenburg.de>.

oraz usługach związanych z konserwacją i naprawą zanotowano lekki wzrost zatrudnienia.

Średnia stopa bezrobocia po stronie polskiej według stanu na dzień 31.12.2006r. wynosiła 16,7%³³. Najwyższa stopa bezrobocia występowała przy tym w powiecie strzelecko-drezdeneckim – 28%³⁴, natomiast najniższa w Gorzowie Wlkp. – 9,3%³⁵.

Po stronie niemieckiej średnia stopa bezrobocia według stanu na dzień 30.09.2006r. wynosiła 17,4%. Widoczne jest tu zarazem także znaczne zróżnicowanie pomiędzy poszczególnymi gminami, a szczególnie w gminach oddalonych od Berlina, w których wcześniej przeważały struktury rolnicze, i gdzie stopy bezrobocia osiągają prawie 30%.

4. Struktura społeczno-gospodarcza Euroregionu Pro Europa Viadrina

W polskiej części Euroregionu duże znaczenie odgrywa przede wszystkim sektor przemysłowy i handlowo-usługowy. Przemysł skoncentrowany jest w dużych miastach: Gorzowie Wlkp., Międzyrzeczu i Kostrzyńsko-Słubickiej Specjalnej Strefie Ekonomicznej³⁶.

Po stronie niemieckiej struktura gospodarcza jest bardziej zróżnicowana. Występują tu małe i średnie przedsiębiorstwa różnych branż w sektorze handlowym, usługach naprawczych, budownictwie, nieruchomościach i mieszkalnictwie, ochronie zdrowia, usługach weterynaryjnych, sprawach socjalnych i przemyśle przetwórczym.

³³ Biuletyn Statystyczny Województwa Lubuskiego – IV kwartał 2006, Urząd Statystyczny w Zielonej Górze, Zielona Góra, luty 2007, s. 73.

³⁴ Ibidem.

³⁵ Ibidem.

³⁶ Część Kostrzyńsko-Słubickiej Specjalnej Strefy Ekonomicznej, obejmująca 3 z 15 podstref, tj. Słubice, Kostrzyn n/Odrą i Gorzów Wlkp., znajduje się w obrębie Euroregionu. Jej geograficzne położenie w bezpośrednim sąsiedztwie z Niemcami niesie ze sobą niezwykle korzystne rozwiązania komunikacyjne dla potrzeb transportu osobowego i towarowego. Strefa stanowi stymulator dla rozwoju gospodarczego regionu. Dzięki sąsiedzkiemu położeniu, bardzo dobrze rozwija się współpraca gospodarcza regionu z Niemcami.

Tabela 6. Kształtowanie się poziomów i stóp bezrobocia w Euroregionie Pro Europa Viadrina (w latach 2002–2006)

	Bezrobocie w tys. / ilość bezrobotnych (%)									
	2002		2003		2004		2005		30.09.2006	
	w tys. os.	w %	w tys. os.	w %	w tys. os.	w %	w tys. os.	w %	w tys. os.	w %
Po stronie niemieckiej:	28,8		37,1		35,9		39,1		37,7	
z tego:										
Powiat Oder-Spree	12,0	14,2	15,8	18,2	15,1	17,1	16,8	17,4	16,8	17,0
Powiat Märkisch-Oderland	10,8	14,4	14,1	18,2	13,7	17,1	16,5	16,3	15,0	14,8
Frankfurt (Oder)	6,0	14,7	7,2	18,7	7,1	18,4	5,8	16,5	5,9	17,7
Po stronie polskiej:	39,6		39,6		36,8		32,0		25,6	
z tego:										
Powiat gorzowski	6,4	25,7	6,5	26,2	6,0	26,0	4,8	21,3	3,7	17,0
Powiat międzyrzecki	6,8	28,3	6,7	28,1	6,0	27,0	5,6	25,3	4,8	22,3
Powiat słubicki	5,0	24,5	5,0	24,7	4,8	26,4	4,5	24,0	4,1	22,3
Powiat strzelecko-drezde- necki	6,5	31,1	6,8	32,3	6,5	35,0	6,0	32,3	5,2	28,8
Powiat sulęciński	4,3	29,6	4,0	28,5	3,6	25,3	2,9	20,8	2,3	17,2
Gorzów Wlkp.	10,6	18,2	10,6	18,4	9,9	17,9	8,2	14,9	5,5	10,3
Euroregion ogółem	68,4		76,7		72,7		71,1		63,3	

Źródło: opracowanie własne na podstawie sprawozdania rocznego Okręgowego Urzędu Pracy we Frankfurcie nad Odrą i GUS, Bank danych regionalnych.

Ilość podmiotów gospodarczych zarejestrowanych w systemie REGON w 2005r. w polskiej części wyniosła ogółem 40.038, z tego w sektorze publicznym – 2.107 i w sektorze prywatnym – 37.931. Największa koncentracja podmiotów gospodarczych występuje w Gorzowie – 16.963, co stanowi 42,37%, w Słubicach – 3.016 (7,53%) oraz w Międzyrzeczu – 2.582 (6,45%)³⁷.

W 2005r. w niemieckiej części Euroregionu zarejestrowanych było łącznie 11.780 zakładów³⁸. Struktura gospodarcza wykazuje różnorodność małych i średnich przedsiębiorstw w różnych branżach. Sektory takie, jak: handel i usługi naprawcze, budownictwo, nieruchomości i mieszkalnictwo, wynajem, ochrona zdrowia, usługi weterynaryjne i sprawy socjalne oraz przemysł przetwórczy, stanowią 62%³⁹ wszystkich podmiotów gospodarczych i zatrudniają 49%⁴⁰ pracowników podlegających obowiązkowi ubezpieczenia społecznego w regionie. Przedsiębiorstwa przemysłowe, przetwórcze i usługowe działają w szczególności w następujących sekcjach:

- przemysł dostawczy i poddostawczy w branży motoryzacyjnej
- energetyka i technologie energetyczne
- przemysł żywnościowy (spożywczy?)
- przemysł drzewny
- przemysł chemiczny/tworzyw sztucznych
- logistyka
- przemysł lotniczy
- media, IT, komunikacja
- przemysł metalurgiczny, obróbka i przetwórstwo metali / mechatronika
- przemysł papierniczy
- urządzenia kolejowe
- mikroelektronika
- turystyka

Wartość dodana brutto wzrosła w niemieckiej części i wynosiła w 1999 roku 7.012,9 mln euro (3,18%) do 7.235,9 mln euro w roku 2003. Wartość dodana brutto na jednego mieszkańca zatrudnionego

³⁷ Biuletyn Statystyczny Województwa Lubuskiego – IV kwartał 2005, Urząd Statystyczny w Zielonej Górze, Zielona Góra 2006, s. 77.

³⁸ <http://www.statistik.brandenburg.de>

³⁹ Ibidem.

⁴⁰ Ibidem.

(40.821 euro) była nieznacznie wyższa od średniej krajowej (40.583 euro).

W 2003r. produkt krajowy brutto w podregionie gorzowskim wyniósł 18.748 zł na mieszkańca. Udział PKB wytworzonego w podregionie gorzowskim do PKB w województwie lubuskim wynosił 38,5%. W stosunku do ogólnej wartości PKB Polski udział PKB podregionu gorzowskiego wynosił 0,9% i w przeliczeniu na jednego mieszkańca był niższy o 2.618 zł.

Tabela 7. Liczba podmiotów gospodarczych w Euroregionie Pro Europa Viadrina

Sektor gospodarki	Po stronie niemieckiej (30.06.2004)		Po stronie polskiej (2005)	
	ogółem	%	ogółem	%
Rolnictwo, leśnictwo, rybołówstwo i hodowla	521	4,68	1.537	3,84
Górnictwo, przemysł wydobywczy i przemysł przetwórczy	936	8,41	3.408	8,51
Energetyka i wodociągi	37	0,33	52	0,13
Budownictwo	1.706	15,32	3.788	9,46
Handel, konserwacja, naprawy	2.328	20,91	13.106	32,73
Gastronomia, hotelarstwo	686	6,16	1.429	3,57
Transport i łączność	631	5,67	3.102	7,75
Kredyty i ubezpieczenia, pośrednictwo finansowe	221	1,99	1.585	3,96
Nieruchomości, wynajem	1.606	14,43	6.981	17,44
Administracja, obrona, ubezpieczenia społeczne	228	2,05	222	0,55
Wychowanie i edukacja	231	2,07	740	1,85
Sektor zdrowotny, weterynaryjny i socjalny	1.178	10,58	1.595	3,98
Usługi	792	7,11	2.381	5,95
Pozostałe	32	0,29	112	0,28
Ogółem	11.133	100	40.038	100

Źródło: opracowanie własne na podstawie statystyki Federalnej Agencji Pracy i GUS, Bank danych regionalnych.

Blisko 4/5 użytkowników rolnych w EPEV wykorzystywanych jest jako pola uprawne, przy czym udział ten jest znacznie większy po stronie niemieckiej – 89% niż po stronie polskiej – 72,1%. W przeciwieństwie do

tę, po stronie polskiej ilość łąk i pastwisk stanowiąca 27,3% wszystkich użytków rolnych jest większa o ponad dwa razy niż po stronie niemieckiej.

Tabela 8. Użytki rolne w EPEV

Obszar	Użytki rolne						
	Ogółem	Z tego					
		Grunty rolne	Sady	Łąki		Pastwiska	
	Tysiąc hektarów / %						
Strona polska ogółem	223,5 / 100	161,2 / 72,12	1,2 / 0,54	46,5 / 20,81		14,6 / 6,53	
				Szkółki drzewek	Stale użytki zielone	Ziemia ogrodowa	Łozina, gaje topolowe
Strona niemiecka ogółem	213,3 / 100	188,7 / 88,47	1,1 / 0,51	0,4 / 0,19	22,9 / 10,73	0,1 / 0,05	0,1 / 0,05
Euroregion ogółem	436,8 / 100	349,9 / 80,11	2,3 / 0,52	69,8 / 15,98		14,8 / 3,39	

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Krajowego Zakładu Przetwarzania Danych i Statystyki Brandenburgii i Rocznika Statystycznego Województwa Lubuskiego 2005.

5. Współpraca transgraniczna

Współpraca w Euroregionie Pro Europa Viadrina rozwijała się powoli, ale systematycznie. Obecnie staje się coraz intensywniejsza i nabiera coraz szerszego wymiaru.

W tym miejscu możemy tylko skomentować w sposób miarodajny i przykładowy, że nie ogranicza się ona tylko do współpracy samorządów, ale jest kontynuowana i pogłębiana przez organizacje pozarządowe (koła wędkarskie, Ochotnicze Straże Pożarne itp.), organizacje pracodawców (Zachodnia Izba Przemysłowo-Handlowa w Gorzowie Wlkp. współpracuje z Izłą Przemysłowo-Handlową we Frankfurcie nad Odrą) i pracobiorców (DGB Berlin – Brandenburgia z NSZZ „Solidarność” w Gorzowie Wlkp.).

W ramach tej współpracy istotną rolę w kształtowaniu stosunków w Euroregionie mają partnerskie kontakty powiatów polskich i niemieckich w następujących formach:

- a) gmina Bledzew współpracuje z Podelzig (Niemcy)⁴¹ w sferze komunalnej, kultury, pożarnictwa, wymiany młodzieży, sportu i turystyki,
- b) gmina Dobiegiew współpracuje z Golzow (Niemcy)⁴² w zakresie wymiany doświadczeń między radnymi, burmistrzami i urzędami, działalności socjalnej, gospodarki komunalnej, oświaty i kultury, sportu, turystyki, rekreacji, ochrony środowiska, wspierania lokalnych inicjatyw gospodarczych i turystycznych,
- c) gmina Gorzów Wlkp. współpracuje z:
 - Frankfurtem n/Odrą (Niemcy)⁴³ w dziedzinie sportu, kultury, oświaty, ekologii, promocji i wymiany młodzieży,
 - gminą Eberswalde (Niemcy)⁴⁴ w zakresie kultury i oświaty,
 - gminą Herford (Niemcy)⁴⁵ w zakresie sportu, kultury, oświaty i wymiany młodzieży,
- d) gmina Kostrzyn n/Odrą współpracuje z:
 - Berlin-Spandau⁴⁶, Peitz⁴⁷ (Niemcy) w zakresie zabezpieczenia historycznych miejsc i obiektów,
 - gminą Seelow (Niemcy)⁴⁸ w dziedzinie kultury, sportu, rekreacji, kształcenia, gospodarki,
 - gminą Wriezen (Niemcy)⁴⁹ w zakresie kultury, turystyki, gospodarki,
- e) gmina Międzyrzecz współpracuje w dziedzinie kultury, sportu, turystyki, regionalizmu, promocji, międzynarodowych spotkań harcerzy i skautów (organizowanych od 1992r. każdego roku

⁴¹ Umowa z dnia 3 lutego 2004 r.

⁴² Umowa z dnia 7 maja 2001 r.

⁴³ Porozumienie z dnia 16 czerwca 1995 r.

⁴⁴ Porozumienie z 19 lipca 2001 r.

⁴⁵ Porozumienie z kwietnia 1996 r.

⁴⁶ Umowa z dnia 23 kwietnia 1994 r.

⁴⁷ Umowa z dnia 24 czerwca 1996 r.

⁴⁸ Umowa z dnia 5 września 1998 r.

⁴⁹ Umowa z dnia 3 marca 1997 r.

przez innego partnera), w ramach tej współpracy organizowane są również międzynarodowe wystawy sztuki twórców amatorów, biegi przyjaźni, spotkania seniorów, współpraca klubów AA, współpraca uczniów szkół podstawowych, udział grup artystycznych w świętach miast partnerskich, współpraca strażaków, a w 2000r. została zorganizowana wizyta w siedzibie Parlamentu Europejskiego w Strasburgu. Wszystkie te działania następują w ramach współpracy z:

- Berlin Wilmersdorf (Niemcy)⁵⁰
 - Bad Freienwalde (Niemcy)⁵¹
 - Haren (Ems – Niemcy) i gminą Vlagtwedde (Holandia)⁵² w ramach trójporozumienia,
 - Andresy (Francja)⁵³,
- f) gmina Słubice współpracuje z:
- Frankfurtem n/Odrą (Niemcy)⁵⁴ w dziedzinie zapobiegania klęskom żywiołowym, kultury, rozwoju ruchu granicznego,
 - Heilbronn (Niemcy)⁵⁵ – w ramach wymiany młodzieży, kultury, sportu,
- g) gmina Sulęcín współpracuje z:
- h) gminą Beeskow (Niemcy)⁵⁶ – poprzez przedsięwzięcia pomiędzy szkołami, przedszkolami, wędkarzami, strażą pożarną, seniorami, sportowcami, orkiestrami dętymi,
- i) gminą Kamen (Niemcy)⁵⁷ – poprzez działania pomiędzy szkołami, przedszkolami, artystami malarzami i fotografikami, rowerzystami, wędkarzami, strażą pożarną, pszczelarzami, seniorami, sportowcami, domami pomocy społecznej, chórami,

⁵⁰ Porozumienie z dnia 23 października 1993 r.

⁵¹ Porozumienie z dnia 4 maja 2001 r.

⁵² Umowa partnerska (trójporozumienie) z dnia 24 października 1991 r.

⁵³ Andresy było oficjalnym partnerem Haren (EMS i Vlagtwedde. W październiku 2005r. została podpisana umowa o partnerstwie Międzyrzecza i Andresy, która została ratyfikowana 3 czerwca 2006 r.

⁵⁴ Umowa z dnia 1 października 1997 r.

⁵⁵ Umowa z dnia 24 kwietnia 1998 r.

⁵⁶ Umowa partnerska pomiędzy miastami Sulęcín i Beeskow podpisana w dniu 3 maja 2002 r.

⁵⁷ Umowa partnerska pomiędzy miastami Sulęcín i Kamen podpisana w dniu 3 maja 2002 r.

- j) gminą Friedland (Niemcy)⁵⁸ – poprzez inicjatywy pomiędzy szkołami, przedszkolami, rowerzystami, strażą pożarną, orkiestrami dętymi, seniorami, sportowcami.

Podsumowanie

Euroregiony to obszary współpracy przygranicznej, które są wynikiem wzajemnego porozumienia regionów przygranicznych. Celem powstania euroregionów jest m.in. współpraca gospodarcza, rozwój połączeń komunikacyjnych, ochrona środowiska, przeciwdziałanie zagrożeniom ekologicznym, działalność kulturalno-edukacyjna i turystyka itp.. Tworzenie euroregionów nie zagraża suwerenności państw narodowych, ponieważ to państwa posiadają pełną kompetencję w zakresie kreowania polityki zagranicznej. Statuty, na podstawie których funkcjonują euroregiony, nie mogą też być sprzeczne z prawem państw, na których dany euroregion się znajduje. Utworzenie euroregionu wymaga zgody władz regionalnych lub centralnych.

Współpraca euroregionalna jest również bardzo ważnym elementem jednoczącej się Europy. Regiony pełnią funkcję pośrednika między Unią Europejską a państwami, gdyż są najbliżej obywateli. Podstawowym i zarazem najistotniejszym celem współpracy w euroregionie jest rozwój społeczno-gospodarczy, stąd stała poprawa warunków życia mieszkańców i ułatwianie wzajemnych kontaktów między społecznościami wspólnoty.

Także w ramach współpracy euroregionalnej w Euroregionie Pro Europa Viadrina odbywa się wiele polsko-niemieckich działań w sferze społecznej, kulturalnej i gospodarczej.

Dzięki dobrze układającej się współpracy pomiędzy administracją samorządową i przedsiębiorstwami, następuje tym samym przygraniczny rozwój Euroregionu.

⁵⁸ Umowa partnerska pomiędzy miastami Sulęcín i Friedland podpisana w dniu 1 maja 2005 r.

Euroregion Pro Europa Viadrina as an example cross-border cooperation

Summary

The aim of this article is to present the nature and forms of euroregional cooperation with special emphasis on its institutional and functional aspects. As an example Pro Europa Viadrina euroregion has been used.

The analyzed euroregion has been characterized from social, economic and demographic viewpoint, with particular attention paid to the analysis of employment, unemployment, production and cross-border exchange.

Bibliografia

Biuletyn Statystyczny Województwa Lubuskiego – IV kwartał 2006, Urząd Statystyczny w Zielonej Górze, Zielona Góra, luty 2007.

Euroregiony na granicach Polski 2007, Urząd Statystyczny we Wrocławiu, Wrocław 2007.

Jurczek P., *Euroregionen an der Grenze zu Polen und Tschechien, Kommunal- und regionalwissenschaftliche Arbeiten online (KrAo)*, Nr. 5, Technische Universität Chemnitz, Sozial- und Wirtschaftsgeographie, Chemnitz 2002.

Koncepcja działania i rozwoju „Viadrina 2000”, Wersja z 01.12.1999, Euroregion Pro Europa Viadrina – Koncepcja 2000.

Koncepcja rozwoju i działania „Viadrina 2007”, Wersja z 27.06.2006, Euroregion Pro Europa Viadrina – Koncepcja 2007.

Rocznik Statystyczny Województwa Lubuskiego 2006, Urząd Statystyczny w Zielonej Górze.

Województwo Lubuskie 2006 – podregiony, powiaty, gminy, Urząd Statystyczny w Zielonej Górze, Zielona Góra 2006.

Współpraca euroregionalna w latach 1994-2004, Urząd Statystyczny w Zielonej Górze, Zielona Góra 2005.